

turški oblastniki doma odvzeli določene privilegije. Kostelski priimki so pogosto postali imena vasi in obratno. Zaradi drugačnega načina življenja so Uskoki često prihajali v spore z domačini, pa tudi kostelsko območje jim kot pretežno živinorejcem ni ustrezalo. Tako je bila glede uskoških naselitev veliko bolj na udaru sosednja Bela krajina, ki je imela boljše pašne razmere. Trg Kostel so »Turki« (morda celo le hrvaški kmetje!) osvojili enkrat, in še to z zvijačo, leta 1578. Preoblečeni v kmete, ki iščejo zatočišče, so zaprosili za sprejem in tržani so jih sprejeli. V zahvalo so jih prišleki pobili in oropali, hiše pa požgali. Za kar najbolj popolno demografsko podobo se je Južnič poslužil še seznamov zarok, statusa animarum in volilnih imenikov.

V cerkveno-kulturnem pogledu je sledove tu pustil tudi protestantizem, ki se je že kmalu po sredi 16. stoletja razširil med fevdalci ribniškega naddiakona-ta, kamor sta spadala tudi Kočevje in Kostel. Kostelski gospodje Langenmantli so ga vneto podpirali, a so se med protireformacijo vrnili v katoliško vero. Podporo je protestantizem dobil tudi v Uskokih, ki so se nekako čutili bližje fevdalcem kot podložnikom.

Južnič precej prostora nameni kostelski župniji, vsakokratnemu župniku ter njihovim življenjskim situacijam. Zaradi ohranjenih virov (predvsem urbarjev in inventarjev) je mogoče dokaj dobro rekonstruirati dohodke in imetje župnije. Ugotavlja, da so bili dohodki tudi stalen vir sporov s posvetno gospodsko. Pozimi leta 1757, komaj deset let po posvetitvi, je velik požar uničil župnišče s cerkvijo vred. Cerkev so po vsej verjetnosti le za silo zakrpali, na novo pozidali pa šele stoletje kasneje. Župnišče, ki so ga zgradili po požaru, stoji še danes.

Avtor je zbral (skoraj) vse zgodovinske podatke o Kostelu in njegovih prebivalcih iz vse dostopne literature in večine virov. Nedvomno je to zahtevalo večletno marljivo in sistematično delo. Predstaviti 400-letno zgodovino nekega, čeprav relativno majhnega območja je vsekakor naloga, ki zahteva dobro poznavanje kulturnih, ekonomskih, družbenih in političnih razmer v času in prostoru. Nenazadnje je to tudi predpogoj pravilne interpretacije virov. Množice dogodkov, števil, imen in datumov sestaviti v smiselno in pregledno čtivo, raziskovalca vedno znova postavljajo pred izziv, ki pa žal pogosto rezultira v blodnjaku sicer povsem pravih podatkov. No, Stanislava Južniča so »zgodovinske obrti« (kot v predgovoru sam pravi) učili mojstri slovenskega zgodovinopisja. Monografija je napisana pregledno in natančno. Poudarek je opaziti pri virih do vključno 18. stoletja (predvsem so podrobno obdelani urbarji). Na koncu velja omeniti še bogato slikovno opremo knjige, ki bralcu tudi vizualno predstavi vire, iz katerih je *Zgodovina Kostela* spletena.

Marjana Kos

Zbornik soboškega muzeja 13–14 (ur. Franc Kuzmič). Murska Sobota : Pokrajinski muzej, 2009, 238 strani.

Pokrajinski zborniki niso le dobrodošli »pripomoček« k poznavanju posameznega kraja oz. pokrajine, ampak tudi zelo pomembno dopolnilo k socialni in gospodarski zgodovini določenega območja. V Pomurju tak mozaik življenja predstavlja *Zbornik soboškega muzeja*, ki izhaja periodično od leta 1991 z letnico prejšnjega leta in postaja v zadnjih letih najvidnejša družbeno humanistična in tudi interdisciplinarna serijska publikacija v pokrajini na severovzhodu Slovenije. Kot v vseh dosedanjih se tudi v tej številki zvrstijo različna tematska poglavja, tako da se zagotovo najde za vsakega bralca prispevek, pri katerem se bo ustavil in ga z zanimanjem prebral. *Zbornik soboškega muzeja* 13–14 je razdeljen v pet sklopov: Razprave in članki (11), Gradiva (2), Poročila (2), Ocene (4) in Kronologija mesta Murska Sobota.

Razprave in članki

Mihaela Koletnik s prekmurskim lončarskim izrazjem opominja in spominja na staro poimenovalno besedje, ki z zamiranjem lončarske obrti vse bolj izginja iz vsakdanjega besednjaka. Izrazje, zbra-

no v Filovcih, Tešanovcih in Pečarovcih, je podano v obliki tematskega abecednega slovarčka in na koncu analizirano na neprevzeto besedje, germanizme, romanizme, madžarizme in drugo prevzeto besedje.

Jože Dežman in Bernarda Roudi opisujeta razmere takoj po 2. svetovni vojni in posledice, ki jih je ta pustila pri Prekmurcih. Dežman v *Prekmurska srečanja* izpostavi t. i. titoistični teror, njegove žrtve in spregovori o preseganju tabujev v Prekmurju. Glede na to, da so v arhivu Komisije za izvajanje zakona o popravi krivic med žrtvami titoizma zastopane številne vloge pripadnikov madžarske manjšine, jih avtor v prispevku še posebej izpostavlja, tako npr. koncentracijsko taborišče v Hrastovcu in Šternthalu, suženjstvo v Beltincih in Filovcih, izgon vaščanov vasi Petišovci. Obenem opozarja na protikomunistični upor kot na eno od odlik prekmurske zgodovine. Bernarda Roudi pa v prispevku *Vojna škoda v Prekmurju* daje poudarek na t. i. obdobje administrativnega socializma in še posebej na vojne oškodovance, ki so vložili prijavo vojne škode. Prijave so razvrščene po socialni strukturi vlagateljev, analizirani in pregledani so vzroki za vojno škodo, oškodovanci pa razvrščeni v kategorije povzročiteljev vojne škode. Ugotavlja, da so povzročitelji na območju Prekmurja največkrat bili Madžari, Nemci in zavezniška vojska (Rdeča armada in Bolgari), prijavitelji pa škode žal nikoli niso dobili povrnjene.

Skozi prispevek Vinka Škafarja *Julij Kontler, šolski ravnatelj* spoznamo vsestransko delavnega učitelja v času med svetovnima vojnama. Četudi je bil ta (roj. 2. 2. 1892, u. 31. 12. 1944) »po službeni potrebi« političnih nasprotnikov zaradi komunistične preteklosti, konservativnosti in madžaronstva leta 1930 premeščen iz Prekmurja, je navkljub madžarskim koreninam vseskozi ostajal zvest slovenstvu in rodному Prekmurju. Avtor predstavi Julija Kontlerja tudi kot zelo dejavnega na strokovno pedagoškem in publicističnem področju.

O likovni umetnosti v izbranih temah 14. in 20. stoletja spregovorita Gorazd Bence in Dejan Prša. Bence s prispevkom *Ikonografska rekonstrukcija fragmentarno ohranjenega prizora Marijine smrti in pogreba slikarja Janeza Aquile iz stare župnijske cerkve v Turnišču* opozarja na fragmentarno ohranjena prizora (t. i. sneti fragment s svetniškimi glavami in fragment z arhitekturnim členom) iz stare turniške cerkve, ki sta delo slikarja Janeza Aquile. Avtor skuša na podlagi rekonstrukcije prizora poslikave in iz nje izhajajoče ikonografske povezave ohranjenih fragmentov določiti njihovo pomensko vrednost. Dejan Prša pa izpostavi vidik likovne umetnosti v prisotnosti glasbe v delih prekmurskih umetnikov (npr. Franc Mesarič, Zdenko Huzjan, Štefan Galič, Jože Kološa). Ugotavlja, da se obravnavana likovna dela praviloma izmikajo glasbenim vsebinam in so prisotna zato, da pričajo o kakovosti in samosvojesti prekmurskega slikarstva.

Profesorja Vilka Novaka se ob 100. obletnici rojstva (28. april 1909) z njegovim govorom na Gornjem Seniku spominja Marija Kozar Mukič. Govor, napisan v dolinskem prekmurskem narečju, ki ga je Novak poskušal prilagoditi porabskemu, je imel leta 1956 ob odprtju kulturnega doma Avgusta Pavla: »Sem skušal v narečju ljudem preprosto, razumljivo predstaviti delo Avgusta Pavla, predvsem, da je hodil med njimi, kaj je pisal o njih, o njihovem življenju. Govoril sem o tem, kaj nam pomeni materni jezik, domača omika, narodna zvestost, /.../.«¹ Avtorica hkrati s pomočjo člankov tedanjih madžarskih in slovenskih časopisov predstavlja Novakov govor v Sombotelu ob odkritju spominske plošče na Pavlovi hiši ter njegovo predavanje v madžarščini o slovensko-madžarskih kulturnih stikih.

Ob 90. obletnici smrti (1996) pa se pomembnega Bišanca – Jakoba Gomilšaka s prispevkom *Pesnik domoljubne pesmi Slovenec sem* spominja Viktor Vrtnjak. Gomilšak, nečak Josipa (Jožefa) Muršca, se je v slovensko zgodovino zapisal kot zelo dejaven pesnik in pisatelj, v slovensko pevsko kulturo pa predvsem po domoljubni pesmi *Slovenec sem*. Pesem, ki jo je uglasbil dr. Gustav Ipavic, ni postala le popularna narodna budnica, ampak v nekem smislu celo himna slovenskega narodnjaštva v desetletjih boja za nacionalno samostojnost.

Andrej Pavlič piše o dobi dualizma, ki je prineslo v Prekmurje novo in bolj pozitivno kakovost življenja. Mursko Soboto je ta doba zaznamovala predvsem v obliki delovanja društev, ki so se formirala v meščanskem življenju. V članku je navedenih 28 biografskih podatkov o osebnostih, ki so živele, delovale in umrle v murskosoboškem okraju v dobi dualizma, pridobljenih na podlagi nekrologov v časopisu *Muraszombat és Vidéke*.

Ničkolikokrat na dan jih prestopimo, odpremo in zapremo, morda v jezi zaloputnemo, a le redkokdaj se ozremo na njih in sporočilo, ki ga nosijo v sebi. Kakšen statusni simbol so imele skozi stoletja in ga imajo sedaj? Na to odgovarja Jelka Pšajd v *Vhod – prehod med materialnim in duhovnim*: »Vhod pojmujem kot prostor, kraj, v katerega se prihaja ali vstopa in zajema pojme portal, prag, vratnice, (hišna) vrata. /.../ Vrata pa simbolizirajo kraj prehoda med dvema stanjema, dvema svetovoma, znanim in neznanim, zunanjim in notranjim; vrata se odpirajo v skrivnost«.

Kakšen je bil način ribolova med letoma 1975 in 1984 na reki Velika Krka v Šalovcih na Goričkem, opisuje Mark Krenn. Začetki ribarjenja, v glavnem na klene, v tamkajšnji reki s šalovskim ribjim lo-

¹ Vilko Novak o vsebini govora leta 1986. Glej: András Bertalan Székely; Francek Mukič, *Zvesti sin dveh narodov: pogovori o Avgustu Pavlu*. Budimpešta-Szombathely 1986, str. 57.

kom, ki je posnemal klasični lok, segajo v leto 1975. Tedaj je eden izmed šalovskih osnovnošolcev med počitniškim dolgočasjem pod vtisom filma *Salaš u Malom Ritu* dobil idejo za izviren način ribolova z lokom in puščico. To nadvse ljubiteljsko dejavnost pa je na žalost mnogih leta 1984 prekinilo zlitje strupene kemikalije, ki je pomorila številne živalske in rastlinske vrste.

Gradiva

Prvo gradivo z naslovom *Gradivo k zgodovini tretjega reda v Prekmurju* je na podlagi zapisnika tretjerredniške podružnice – skupščine v Črenšovcih prispeval Ivan Škafar. Vsebinska zapisnika s podpisom voditelja tretjega reda v Črenšovcih Jožefa Klekla st. je razdeljena na dva dela: (1) Kako je Jožef Klekl st. postal tretjerazrednik in (2) O črenšovski trejerredniški skupščini od ustanovitve leta 1911 do leta 1928.

Drugo gradivo zajema *Govor Vilka Novaka na Gornjem Seniku dne 11. marca 1956*, o katerem podrobneje razpravlja Marija Kozar Mukič, saj je dejansko dopolnilo k njenemu članku.

Obe gradivi sta zapisani v prekmurskem narečju, tako da so podani dokumenti iz dragocene zakladnice prekmurske dediščine izredno zanimivi tudi z jezikoslovnega stališča, saj so odličen primer za prekmursko narečje v prvi in na začetku druge polovice 20. stoletja.

Poročila

Obe poročili je zapisal Marjan Toš. V prvem izpostavi 27. januar kot mednarodni dan spomina na žrtve holokavsta in poziva: »Šoa – spominjajmo se!« V drugem poročilu pa osvetli prevratne dneve 1918/1919 pri Lenartu v Slovenskih gorah, kajti prvotno navdušenje nad ustanovitvijo nove države, Kraljevine SHS, je hitro splahnelo.

Ocene

Svoja razmišljanja in ocene podajajo Marjan Toš, Franc Kuzmič in Vinko Škafar. Marjan Toš ovrednoti knjižni publikaciji Milka Mikole (ur.) o povojnih koncentracijskih taboriščih v Sloveniji in Jožeta Curka o samostanih na Slovenskem do leta 1780. Franc Kuzmič se poglobi v delo, ki zajema avstrijsko-slovenski obmejni prostor. V dveh knjigah je ta prostor temeljito obdelal Franz Josef Schrober v delu *Vom leben an der Grenze – O življenju ob meji*.

Med knjižnimi ocenami je še zapis Vinka Škafarja, ki se spominja prve (gradiščanske) Mekiničeve pesmarice ob štiristoletnici njenega izida. Predvideva, da so pesmarice Grgurja Mekiniča prihajale tudi med protestantske vernike v Prekmurju, čeprav o tem ni pisnih dokazov. Je pa zagotovo, da so gradiščanski Hrvatje v Železni županiji na zahodnem Ogrskem zelo zgodaj dobili svoje pesmarice.

Kronologija

Ocenam knjižnih del sledi še dopolnjena kronologija mesta Murska Sobota od leta 1255 do

2008, ki jo je sestavil Franc Kuzmič. V tem sklopu ne bomo izvedeli le, kdaj je Murska Sobota prvič omenjena kot mesto, ampak tudi, kdaj se v mestu pojavi prvi televizijski sprejemnik, kdaj je bil zgrajen prvi stanovanjski blok in še mnogo drugih zanimivosti oz. pomembnejših mejnikov v razvoju mesta Murska Sobota.

Zbornik soboškega muzeja je v Pomurju in za Pomurje nedvomno zelo koristna publikacija, saj s svojimi prispevki odstira mnoga manj znana oz. celo neznana poglavja pomurske preteklosti. Sklenemo lahko, da pričujoča številka sledi svojim predhodnicam, saj prinaša nove informacije, vidike in številne iztočnice za nadaljnjo podrobno ali morda le podobno obdelavo v pomurskem mozaiku preteklosti.

Klaudija Sedar

Loški razgledi 56 (ur. Judita Šega). Škofja Loka : Muzejsko društvo, 2009, 471 strani.

Muzejsko društvo Škofja Loka je junija 2010 izdalo in na Blaznikovem večeru tudi uradno predstavilo že 56. številko domoznanskega zbornika *Loški razgledi*. Zbornik izhaja od leta 1954 dalje in je med najstarejšimi, če ne celo najstarejši domoznanski zbornik s tako dolgo neprekinjeno tradicijo izhajanja na Slovenskem. Izhaja enkrat letno in prinaša izvirne znanstvene, strokovne, poljudnoznanstvene in leposlovne prispevke s področja družboslovja, naravoslovja, gospodarstva, kulture in družbenega dogajanja v občini Škofja Loka v preteklosti in sedanjosti.

Tokratna številka je izšla na 471 straneh in prinaša 40 vsebinsko bogatih prispevkov. Uredniški del je bil v rokah uredniškega odbora v sestavi: dr. France Štukl, mag. Tone Košir (tehnični urednik), Helena Janežič, Marija Lebar, Ivica Krek in Judita Šega (glavna urednica), za pestro vsebino pa je poskrbelo 43 avtorjev. Nekateri pisci so že uveljavljeni strokovnjaki na svojih znanstvenih področjih in redni sodelavci *Loških razgledov*, ostali se v zborniku predstavljajo prvič. Ponovno so se povabili k sodelovanju odzvali tudi loški gimnazijci, predstavniki občine, Loškega muzeja, raznih društev idr.

Bralčevo pozornost že ob prvem stiku s knjigo pritegne naslovnica, ki jo je oblikovala Nives Lunder iz Studia Grad. Gre za oblikovalsko in vsebinsko zelo zanimivo kompozicijo dveh fotografij, ki prehajata ena v drugo in simbolizirata zlitje starega in novega na primeru Sokolskega doma. Odprtje osrednjega škofjeloškega kulturnega hrama je bil glavni kulturni dogodek leta 2009, ki ga je ured-